

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Сікори Галини Вікторівни
«Фонетика сучасного львівського мовлення»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Київ, 2021. 225 с. комп'ютерного тексту, додатки 532 с.)

До початку ХХІ ст. усно-розмовна стихія міст і містечок України здебільшого залишалася поза увагою вітчизняних учених. Водночас міське мовлення є однією із форм реалізації та функціонування національної мови, поєднує в собі діалектні та нормативні елементи, різноманітні жаргонно-сленгові страти. Усі ці різновиди мови становлять структурований і певним чином організований мовний «організм» міста, що є важливим чинником комунікативної потужності української мови, а тому актуальним об'єктом лінгвістичних досліджень. Він засвідчує сучасний стан національної мови, розвиненість урбаністичних форм комунікації, мовну взаємодію міста і діалектного довкілля, літературного стандарту й усних різновидів загальнонародної мови – діалектних і соціальних. Незначна кількість у сучасній лінгвоукраїністиці досліджень міського мовлення, чи міського койне, зумовлює актуальність дисертаційної праці Галини Вікторівни Сікори.

Актуальність цього дослідження визначає й обраний об'єкт – сучасне мовлення м. Львова, потужного національно-культурного й освітньо-наукового осередку України, що значною мірою визначив функціонування західноукраїнського (галицького) варіанта української літературної мови. Дослідниця обирає для докладного вивчення фонетичний рівень львівського мовлення початку ХХІ ст., адже, за її твердженням, за обсягом диференційних рис він домінує над іншими мовними рівнями. Відзначимо складність об'єкта дослідження, що зумовлено стратифікаційно-функційною лінгвальною природою сучасного соціуму Львова, багаторівневістю і варіантністю його структурної організації, яка імплікує залежність вибору фонетичних засобів мови від екстралінгвальних соціальних чинників.

Дисертацію виконано в руслі сучасного дослідницького напрямку, який іменують діалектологією міста чи міською соціодіалектологією, здійснено спробу комплексного аналізу фонетики львівського мовлення поч. ХХІ ст. з увагою до його соціолінгвальних, стилістичних особливостей, а також кореляції діалектних фонетичних явищ цього міського лінгвофеномена з діалектним довкіллям.

Дисертація Г. В. Сікори має наукову новизну, теоретичне і практичне значення. У ній уперше комплексно проаналізовано специфіку фонетичної системи сучасного львівського койне, визначено комплекс діалектних диференційних ознак, засвідчених у просодії, вокалізмі та консонантизмі, з'ясовано їхню генезу, окреслено специфіку функціонування фонетичних рис у соціумі Львова та в українській мові загалом, спостережено виразне стратифікаційне розшарування за віковими характеристиками. Робота містить нові теоретичні положення про сучасні тенденції розвитку міського мовлення на обраному для аналізу мовному рівні. Результати дослідження науково обґрунтовані, є поштовхом для подальшого вивчення мовних койне інших міст України, вони можуть мати широке використання в мовознавчих студіях, у лінгводидактиці вищої школи, а також слугувати джерелом міждисциплінарних досліджень в Україністиці.

Джерельне підґрунтя дисертації Г. В. Сікори багате й різноманітне: передовсім це власна фонотека монологічних, діалогічних і полілогічних текстів (400 год. звучання), зібрана за період 2000 – 2019 рр., а також безпосереднє спілкування з мешканцями міста та спостереження над живим мовленням, мова ЗМІ, розмовна антропонімія, матеріали АУМ, матеріали лексикографічних, лінгвогеографічних джерел та діалектологічних праць, що дало змогу авторці повніше проаналізувати репертуар та функційне навантаження одиниць фонетичної системи міського койне, виявити їх динаміку, зафіксувати зміни голосних і приголосних у мовному потоці, з'ясувати походження фонетичних особливостей у мовленні львів'ян та його відношення до діалектного довкілля.

Дисертація складається зі вступу, списку умовних скорочень, чотирьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаної літератури (285 позицій) і п'ятьох додатків (532 с.).

У «Вступі» зацентовано увагу на актуальності вивчення міського мовлення в сучасному мовознавстві, указано на виконання дослідження в межах наукових проєктів відділу діалектології Інституту української мови НАН України, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, джерела дослідження, визначено методи опрацювання матеріалу, наукову новизну дисертації, її теоретичне і практичне значення, вказано на особистий внесок здобувача та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «**Львівське мовлення – об'єкт лінгвістичних студій**» представлено складність історичних умовах, у яких було сформоване львівське мовлення, лінгвістичні й екстралінгвальні чинники його структурної та функційної трансформації. Докладно проаналізовано праці, де висвітлено специфіку лінгвальної природи львівського мовлення на діяхронному та

синхронному зрізах, зокрема його різнопланової стратифікації, комунікативних можливостей і обсягів функціонування, що відображено в широкій термінологійній парадигмі, виформуваній на позначення цього об'єкта дослідження: *львівський говір (львівський міський говір) / львівський діалект (львівський міський діалект), львівський говір – галицьке чи галицько-буковинське койне, інтелігентське койне; львівське койне, літературне койне, обласне койне, польське койне Львова, українське койне Львова* тощо (додаток 1, табл. 1–3). Такий термінологійний різнобій Галина Вікторівна пояснює різним розумінням лінгвальної сутності львівського мовлення чи його складників, намаганням осмислити його феномен, а також тим, що це притаманно метамові досліджень міського мовлення загалом.

Важливо, що в цьому розділі дисертантка глибоко аналізує ґрунтовні наукові розвідки та вироблені в них синхронний і діахронний підходи до вивчення українського сегменту мовлення львів'ян, особливості структурування матеріалу, повноту його охоплення, погляди дослідників на проблему українсько-польської взаємодії і зосереджує увагу на стані дослідження фонетичного рівня мовлення мешканців міста, зокрема й Львова. Як стверджує Г. В. Сікора, живильними соками для «українськості» Львова в умовах складної історії формування його мовного койне, були постійні допливи мешканців підльвівських сіл, носіїв наддністрянського говору української мови. Тогочасне усне українське літературне мовлення львів'ян Г. В. Сікора означає як *стару львівську норму*, яку формували властиві мовленню львівської інтелігенції діалектні диференційні риси всіх мовних рівнів, утверджені й пропаговані на всю Галичину в ґраматиках.

У **другому** та **третьому** розділах розглянуто сучасну фонетичну систему львівського койне, що має гетерогенний характер, зумовлений наявністю діалектних диференційних рис, явищ, усталених у літературному стандарті, які мають у львівському койне більше функційне навантаження; відхилень від літературної норми загальноукраїнського поширення та літературних рис, що функціонують поряд із діалектними як варіантні. У зв'язку з цим у дисертації використано комплекс доцільних методів (описовий, зіставний) і прийомів дослідження, а основою аналізу стала кореляція між структурою та узусом, літературною нормою та регіональною діалектною нормою, старою львівською нормою та сучасним львівським узусом.

Докладне вивчення вокалізму та консонантизму львівського мовлення уможливило виявлення репертуару характерних для нього рис, вирізнення його визначальних диференційних ознак, зокрема особливостей реалізації голосних і приголосних фонем, у часо-просторовій проєкції. Відзначено зони поширення засвідчених явищ в українському діалектному континуумі, а

також відношення до літературного стандарту сучасної української мови, звернено увагу на генезу фонетичних рис з огляду на їх питомий чи запозичений характер. Значну увагу в роботі приділено стратифікації особливостей фонетики львівського мовлення за віковими та соціальними характеристиками, залежністю від комунікативних ситуацій, що дисертантка переконливо ілюструє чисельними прикладами. Проаналізовано також результати впливу на фонетичну систему львівського мовлення польської, російської та меншою мірою німецької мов.

Важливим компонентом цілісної характеристики вокалізму та консонантизму львівського мовлення є дослідження звукових змін у потоці мовлення. У вокалізмі сучасного мовлення львів'ян означено три виразні тенденції: звуження артикуляції голосних; розширення артикуляції голосних; вокальну гармонію, а також назалізацію голосних, вокальну епентезу в словах іншомовного походження. До консонантних змін дисертантка зараховує: 1) ті, що пов'язані з динамікою слова (протеза, епентеза, відсутність подвоєння); 2) депалаталізація консонантів; 3) палатальність консонантів; 4) комбінаторні зміни приголосних – асиміляція (сандгі) та дисиміляція; 5) вище функційне навантаження окремих приголосних фонем /r/, /f/, /z/, /z'/, /ʒ/, /ʒ'/; 6) явища заміни, чергування, хитання приголосних – заступлення [л], альтернація, субституція ([ш] – [с], [х] – [к], [к] – [г], [к] – [г] – [г], [з] – [ж], [з] – [с], [м] – [в], [г] – [к] ([г'] – [к']), [х] – [с]). Важливо, що досліджуючи ці явища, дисертантка виявляє кореляцію із соціальними характеристиками мовців (вік, освіта), комунікативними сферами функціонування (публічне чи непублічне мовлення) та намірами мовців (серйозна чи жартівлива розмова), лінгвістичними смаками, сформованими в родині, професійному оточенні тощо.

Четвертий розділ дисертаційної праці «Акцентуаційно-фонетичні особливості» присвячено системі наголошування в сучасному львівському койне, що визначає його специфічну ритмомелодіку і зумовлена більшим експіраторним навантаженням наголосу в західноукраїнській вимові порівняно зі східноукраїнською. Специфіку наголошування у львівському мовленні, на думку дослідниці, становить активне функціонування парокситонези – наголошування передостаннього складу, або наголосу на пенультимі, що виявляється в лексемах, словосполуках, граматичних і словотвірних формах і може охоплювати всю парадигму, або поширюватися тільки на деякі граматичні форми. Дослідниця висновує, що у львівському койне «наголос рухомий, йому властиве співіснування парокситонного і непарокситонного діалектного і літературного наголошування» (с. 190). До явищ, які створюють своєрідність ритмічної організації та мелодики сучасного львівського мовлення, Галина Вікторівна зараховує редукцію

слова, що може відбуватися на початку – афереза, у середині – синкопа, у кінці – апокопа).

Унаслідок такого глибокого й аргументованого аналізу встановлено диференційні риси вокалізму, консонантизму, просодії, що становлять специфіку фонетичної системи сучасного львівського мовлення (Додаток В). Virізнено три типи диференційних фонетичних рис: 1) засвідчені лише у львів'ян старшого покоління; 2) ті, що диференційовано функціонують у різних вікових групах та 3) притаманні усім мешканцям міста (їх представлено в Додатку Б).

Дисертацію завершено чіткими загальними висновками; вони репрезентують основні результати, яких досягнуто в процесі реалізації мети й завдань. Важливо, що теоретичні узагальнення підкріплено прикладами та покликаннями на додатки, а це увиразнює представлену інформацію. Видається важливим висновок дослідниці про збереження й актуалізацію українськомовності львівського койне унаслідок допливу населення з довколишніх сіл, що підтримує його наддністрянську основу, а також вплив львівського мовлення на українську мову загалом, вивищення його статусу до еталонного, зразкового й перспективного.

Окремо слід сказати про додатки, які мають практичну й наукову цінність. Багато цікавого матеріалу для характеристики львівського койне містять додатки Б і В. У них представлено узагальнену інформацію про диференційні фонетичні риси львівського мовлення та його типи, що важливі для розуміння складності формування й розвитку цього феномена, слугуватимуть орієнтиром для дослідників і, безсумнівно, з необхідними корективами можуть бути використані для вивчення інших структурних рівнів міського койне. Самодостатню цінність має Додаток Г Тексти, де на 255 с. представлено затранскрибовані тексти, записані від 26 інформантів, що є важливим джерелом для подальших діалектологічних, соціолінгвістичних і етнолінгвістичних студій. Поза сумнівом, усі додатки можуть бути підґрунтям для узагальнювальних праць про українське розмовне мовлення.

Автореферат у цілому відображає зміст дисертації, також засвідчує належне джерельне підґрунтя роботи, глибоке проникнення дисертантки в досліджувану проблему, оволодіння навичками дескриптивного аналізу матеріалу.

Основні положення дисертації викладено в 14 одноосібних статтях, 6 із яких надруковано в наукових фахових виданнях України, 1 – за кордоном та 7 публікацій у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій.

Матеріали дисертації апробовано на міжнародних і всеукраїнських конференціях і семінарах в Україні (Київ, Львів, Житомир, Ніжин) та Польщі (Влодава, Познань) і Німеччині (Мюнхен).

Високо оцінюючи наукову новизну, теоретичне і практичне значення проведеного дослідження, дозволимо собі висловити до нього часткові зауваження й побажання.

1. У дисертації два теоретичних розділи, де глибоко й ґрунтовно проаналізовано й узагальнено напрацювання з досліджуваної проблеми, сформовано й систематизовано термінологічний апарат дослідження (Додаток 1, табл.1–3), обґрунтовано його джерельну основу, однак серед задекларованих завдань цих позицій не оприявлено.

2. Серед методів дослідження зазначено тільки описовий і зіставний методи, хоч насправді дисертантка використала комплекс загальнонаукових (спостереження над сучасним мовленням львів'ян; систематизації – для узагальнення диференційних фонетичних явищ; типології – для групування їх у типи) і лінгвістичних (системного аналізу – для визначення зв'язків між фонетичними рисами львівського мовлення і діалектного довкілля, а також формування системи фонетичних явищ львівського койне; дистрибутивного – для встановлення репрезентантів голосних і приголосних звуків) тощо.

3. Викликає запитання таке формулювання на с.67: «... на тлі функціонування прийменника-префікса *від* у лексиконі львів'ян наявні лексеми з його дублетом *од*, що усталені під впливом польської мови в осіб здебільшого старшої вікової генерації: *одверто*, п. *otwarcie* і похідні». Не зрозуміло, що стало підставою для такого твердження, адже в ЕСУМ варіант *од* подано як спільний для слов'янських мов і вказано, що всі форми похідні від псл. *оть* [ЕСУМ, т.1, с.390]. У сучасних середньонадніпрянських говірках цей варіант також поширений переважно в мовленні старшого покоління.

4. У кінці висновків у авторефераті не вказано на перспективи дослідження мовного койне м. Львова, хоч про це йдеться у тексті дисертації.

Названі зауваження суттєво не знижують загальної високої оцінки дисертаційної праці, яку виконано з опертям на надійні теоретичні засади, ретельний аналіз сучасної наукової літератури, вона ґрунтована на достовірному й цінному фактичному матеріалі, що ретельно систематизований і описаний дисертанткою за єдиною методикою дослідження. За новизною та повнотою представлення матеріалу дисертація є актуальним, самостійним і новаторським дослідженням, що відповідає вимогам чинного порядку присудження наукових ступенів, затвердженого КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі всіма змінами, внесеними згідно з постановою КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1169 від 30.12.2015 р. та № 567

від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), а її авторка – Галина Вікторівна Сікора – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент,
доктор філологічних наук, професор,
т. в. о. завідувача кафедри українського
мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Г. І. Мартинова

29.04. 2021 року
Підпис засвідчую:

Проректор з наукової, інноваційної
та міжнародної діяльності
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
доктор історичних наук,
професор

С. В. Корновенко

Відрук надійшов до спеціалізованої
вченої ради Д 26.173.01 Інституту
української мови НАНУ 30 квітня 2021 р.
Ученій секретар спецради В. М. Фурса